

Леся Українка

Кассандра

Діячі

Кассандра — дочка троянського царя Пріама, пророчиця, жриця Аполлона.

Поліксена — її сестра, молода дівчина.

Деїфоб — її найстарший брат, ватаг військовий.

Гелен — другий її брат, віщун і жрець.

Паріс — наймолодший брат Кассандри.

Гелена — жінка спартанського царя Менелая, що втекла з Парісом у Трою.

Андромаха — жінка Гектора, брата Кассандри.

Левке.

Хрізе.

Айтра рабині Андромахи.

Клімена.

Креуза.

Стара рабиня Поліксенина.

Долон — молодий троянець, колишній наречений Кассандри.

Ономай — цар лідійський, що сватає Кассандру.

1-й вартовий, 2-й вартовий, 3-й вартовий,

4-й вартовий — сторожа міста Іліона в Трої.

Флейтист .

Кітарист .

Сінон — еллін, шпигун.

Агамемнон Атрід — цар аргоський, найстарший ватаг ахейського війська.

Менелай Атрід — брат його, цар спартанський.

Одісей — цар Ітаки.

Діомед.

Аякс — підрядні ватага ахейського війська.

Клітемнестра — жінка Агамемнона.

Егіст — родич і намісник Агамемнона.

Троянці, троянки, раби, рабині, вояки троянські й еллінські.

Діється в часи еллінсько-троянської війни в Трої, в місті Іліоні. Епілог — в Елладі, в столиці Арголіди Мікенах.

I

Кімната в гінекеї (жіночій половині) Приамового дому.

Гелена сидить на низькому різьбленому стільці і пряде пурпурну вовну на золотій кужілці; сама пишно вбрана, на поясі висить кругле срібне свічадо. Кассандра ввіходить у кімнату, замислена, дивиться поперед себе, погляд її падає на Гелену,

немов пронизує її і немов бачить крізь неї ще щось далі. Так дивлячись, Кассандра спиняється посеред кімнати і стоїть мовчки.

Гелена

Сестрице, радуйся!

Кассандра

Радій, Гелено, —
бо ми не сестри.

Гелена

Ох, я добре знаю,
що осоружна я тобі, як смерть.

Кассандра

І ти, і смерть — обидві рідні сестри.

Гелена

Кассандро!

Кассандра

Так зови мене, Гелено,

а не сестрою.

Гелена *(вражена)*

Більш тебе ніколи
не назову сестрою. Тільки чом
себе ти не зовеш сестрою смерті,
було б тобі се більше до лиця.
Вже так, що до лиця!

Кассандра

Візьми свічадо.

Гелена

До чого сі слова?

Кассандра

Візьми свічадо!
Гелена мимохіть слухається і бере свічадо
в руки.
Кассандра стає з нею поруч.
Дивись: от ти і я, — у нас нічого
подібного нема.

Гелена

А хто ж те каже?

Кассандра

Якби ж я так була подібна смерті,
була б тобі подібна.

Гелена

Геть іди!
Чого ти смерть на мене накликаєш?

Кассандра

Хіба сестра сестру повинна вбити?
Сестра сестрі частіше помагає.

Гелена

Так ти того прийшла оце до мене,
щоб дорікати? Що ж, печи, картай,
вам тільки й радощів, коли я плачу.

Кассандра бере з її рук свічадо і держить проти її лиця. Гелена насуплює брови, але не плаче й не одвертається, обличчя її дедалі

випогоджується.

Кассандра

Ти плакати не можеш, як і смерть.
Дивись: твоє обличчя знов спокійне,
знов тая сила у твоїх очах,
велика сила, — їй усі коряться,
всі смертні, і Кассандра вкупі з ними.

(Спускає свічадо).

Ідеш ти — і старі, поважні люди
склоняються перед тобою низько
і мовлять урочисто: «Богорівна!»
Ти глянеш — кам'яніють мужі сильні
і тихо шепотять: «Непереможна!»
Ти поцілуєш — і погасне погляд
у наймолодшого з синів Пріама,
кров хвилиною потужною приб'є
до серця, і німіє серце й слово,
і блідне пам'ять, і обличчя блідне,
і весь він твій, і вже нема для нього
ні матері, ні батька, ні родини,
ні краю рідного. Троянки, плачте!
Умер, загинув молодий Паріс!

Гелена

Ти братові своєму смерть віщуєш?

Кассандра

Для мене він давно вже не живе.

Гелена

Ненависна! Я знаю, як ти зроду
ворогувала на Паріса.

Кассандра

Зроду
любила я його.

Гелена

А нащо ж ти
вмовляла батька й матір не приймати
його до двору, як прийшов він вперше
від пастухів убогих, що його
ховали від пророцтва навісного?

Кассандра

То не було пророцтво нависне.
Умерти або жити з пастухами
було б єдине для Паріса щастя.

Гелена

Чому ж то так? Чому ж то Деїфоб,
і Гектор, і Гелен, і всі брати,
і сестри всі, і ти сама, Кассандро,
в палатах здатні жити, а Паріс
у курені пастушій мав би скніги?

Кассандра

А скніги у палатах, може, краще,
так як Паріс у тебе в гінекеї?
І Деїфоб, і Гектор, і Гелен,
живуть не скніють: Деїфоб на раді,
а Гектор на війні, Гелен у храмі —
живуть душою й тілом. А Паріс?
Він тільки й жив, як грав там на сопілці
серед отар. Мовчить Паріс на раді
і зброю надягає, мов кайдани,
боги з ним на розмові не бувають.

Гелена

З ним Афродіта розмовляє!

Кассандра

Ні!

Він раб її, з рабом нема розмови.

Вона велить, він слухає, та й годі.

Гелена

Се ж тільки ти змагаєшся з богами,
за те вони тебе й карають.

Кассандра

Що ж,

їх сила в карі, а моя в змаганні.

Гелена

Для того ти й з Кіпрідою змагалась,
коли вона Паріса напутила
до мене в Спарту плисти? Що ж,

Кассандро,

Кіпріда, бач, перемогла тебе!

Кассандра

Мене, Гелено? Ні, тебе й Паріса.

Гелена

Але ж Паріс послухав не тебе.

Кассандра

Глухий не чує — де ж тут перемога?

Гелена

Та хто ж би слухав провісті твоєї?
Не говорила ж ти, почім ти знала,
що вийде з подоріжжя.

Кассандра

Я не знаю
нічого, окрім того, що я бачу.

Гелена

Та що ж могла ти бачити тоді?

Кассандра

Я бачила, як молодик вродливий
з веселим серцем на чужину плив,
не посланцем народу велемудрим,
не збройним вояком і не купцем;
шличок пастуший легкодумне чоло
не зброїв, а красив. І я сказала:
«Гей, куйте шоломи, троянські мужі,
утроє, вчетверо кладіть блискучу мідь!»
А потім... ох, страшна була хвилинка,
як він прибув, а з ним і ти, Гелено,
і я отой смертельний поцілунок
побачила...

Гелена

Кассандро! се неправда!
Паріса я в той час не цілувала.

Кассандра

І все-таки я бачила його,
той поцілунок, саме в ту хвилину,
коли до нашої землі торкнулась
червоно взута білая нога
твоя, Гелено. Ранила ти землю.

Гелена

Ти крикнула до мене: «Кров і смерть!»
Того тобі довіку не забуду.

Кассандра

Я не тобі те крикнула, Гелено.
Була я в той час новонародженна
і криком болю світ новий стрічала.
Я бачила: Паріс на нас не глянув,
устами тільки привігав троянців.
Я бачила, як на його думки
сандалія червона наступила.
Я крикнула: «Несіть ячмінь і сіль, —
за жирицею рокована йде жертва!»
Розвіяв вітер золотєє пасмо
твого волосся. «Мчить Арес неситий
на повіді Кіпрідинім, як огир
в палу жаги. Готуйте гекатомбу!» —
волала я і бачила: на морі
вже чорні кораблі багряну хвилю
стернами різали, вірила рвались...
На шоломах у вояків ахейських
тряслися грізно гриви...

Гелена

Ти безумна!
Хіба в той день ахейці приплили?
Ми ж більше року прожили спокійно!

Кассандра

Я бачила в той день ахейське військо.
Тепер я бачу: Менелай бере
тебе за руку...

Гелена

Геть від мене, люта!
Неправда то! неправда! І ніколи
того не буде! Краще розіб'юся,
упавши з вежі на каміння гостре!

Кассандра *(з певністю)*

Твій чоловік бере тебе за руку,
і, ледве взяв, вже ти його ведеш.
Ти попереду, він іде позаду —
Чужі моря, чужі краї минає
ваш корабель, несучи вас додому...
Огні погасли на руїнах Трої,
і дим від Іліона в небі зник...

А ти сидиш на троні, ти цариця,
прядеш собі на золотій кужіліці
пурпурну вовну, і червона нитка
все точиться, все точиться...

Гелена

Неправда!

Кассандра

О, богорівна! О, непереможна!
Епіметея дочко!

Гелена

Що се знов?
Яке нове безумство? Як ти смієш
казать мені «Епіметея дочко»?

Кассандра

Був Прометей і був Епіметей,
одного батька-матері синове.
Життя й вогонь дав людям Прометей
і знав, що муки ждуть його за теє,
провидець мук не відвернув від себе, —
з усіх синів праматері Землі

його найгірше покарала Мойра.
Епіметей не знав нічого. Завжди
у нього думка доганяла вчинок.
Він взяв собі за жінку ту Пандору,
що смерть і горе людям дарувала,
і був щасливий з нею, і довіку
ніхто його нещасним не назвав.
Одного батька й матері синове,
титани зроду не були братами,
а ти хотіла, щоб тебе Кассандра
сестрою називала! Ні, Гелено,
неправди я не можу говорити.

Гелена

Неправда все, що ти коли говориш!

Кассандра

Епіметей казав так Прометею
і був щасливий. Радуйся, царице!

(Виходить).

II

Кассандрин покій. Кассандра пише Сівілінську книгу на довгому пергаменті. Коло неї великий триніг з запаленим куривом.

Поліксена *(в білому убранні, червоні стрічки й червоні квітки з гранати в косах)*

Кассандро, рідна, ти не знаєш, люба,
яка щаслива я! Який вродливий
мій Ахіллес, мій наречений! Часто
я з брами бачу, як він їде полем,
мов Геліос прекрасний, так він сяє.
З Атрідами в незгоді він, і хоче
в міцному мирі з батьком нашим бути,
і шлюб наш буде вже одразу плідним, —
так кажуть мірмідонці і троянці,
бо з нього зродиться і згода, й сила,
і не загине вже свята Троя,
не вмере народ державного Пріама!

Кассандра

Пробач мені, сестричко, я не можу
тепер з тобою говорити. Бачиш,
тепер пишу я книгу, на розмові
я мушу бути з яснокудрим богом.

Поліксена

Негарно заздрити сестрі, Кассандро,
не винна я, що Ахіллес мене,
а не тебе з усіх царівен вибрав,
не дівчина ж бо мужа вибирає,
а він її. І з того я не винна,
що ти не вміла догодить Кіпріді.

Кассандра

Ні, Поліксене, я тобі не заздрю!

(Заслоняє лице покривалом).

Поліксена

Прости, кохана, я тебе вразила.
В своєму щасті я зовсім забула,
що слово «шлюб» гірке моїй Кассандрі
від того часу, як Долон зрадливий
одкинувся від неї.

Кассандра

Поліксене,
що говорить про те! Я добре знала,
що я йому дружиною не буду.

Поліксена

А нащо ж ти приймала подарунки?

Кассандра

Бо я його любила. Ті дари —
то все, що міг Долон Кассандрі дати.
Чому ж я мала б і того зрікатись?
Він щиро те давав, а я те брала,
щоб мати спогад про хвилини щастя,
бо звала я, їх небагато буде.
Дивись: і досі золота гадючка
мені правицю обвиває так,
як спогад в'ється коло мого серця...

(Показує обручку на руці вище ліктя).

Долон не винен. Винні сії очі,
не вмів їх погляд мовити: «Кохаю»,
хоч від кохання серце розривалось.
Боявся їх Долон. Він сам казав,
що вбили щастя наше тії очі
холодними і твердими мечами.
Вони однакові були, незмінні
перед богами і перед коханим.
Не міг Долон очей тих подолати,
не міг він погляду їх одвернути

від таємниці до живого щастя.
І знала я, що в сих моїх очах
моя недоля, тільки що робити?
Хіба осліпнути? Бо де візьметься
у птиці віщої коханий погляд
голубки, що воркує.
Поліксена дивиться їй в очі.
Поліксене!
Не придивляйся до моїх очей.
Не говори до мене, не питай
нічого, нічогісінько. Ти знаєш,
тебе я над усіх сестер злюбила.
Не говори до мене.

Поліксена

Ні, Кассандро,
не думай ти, що й я тобі ворожа,
як інші всі. Не винна ж ти, що хвора,
що бог тобі так затуманив думку,
що скрізь лихе ввижається тобі
там, де його і признаку немає,
що ти собі та й людям труїш радість.
Мені тебе, голубко, дуже шкода.

*(Сідає на низенький ослінчик біля ніг
Кассандри).*

Сестричко, розчеши мені волосся.
Мені казала мати розчесатись,
та бачиш, як заплуталось воно,
та ще тут сі квітки ніяк не вийму.

*(Виймає з-за пояса золотий гребінець і
маленьке кругле свічадо).*

Ось маєш гребінець.

*(Подає гребінець Кассандрі, тая бере
слухняно, починає розв'язувати стрічки, виймати
квітки з волосся. Поліксена дивиться в свічадо).*

Кассандра *(шепоче)*

Яка хороша
моя сестричка! Заздрісні боги
собі найкраще в жертву вибирають.
О, краще б я тепер мечем жертовним
життя її перетяла, от зараз,
поки вона ще горя не зазнала!

Поліксена *(бачить в свічаді очі Кассандри)*

Кассандро, я боюсь твоїх очей!
Чого так дивишся? Що ти шепочеш?

Кассандра

Нічого, ні, нічого. Ти казала,
що хвора я. Так, може, се і правда,
я, певне, хвора, не вважай на мене...
Згадала я про нашого Троїла,
до тебе він такий подібний був...
а надто як лежав мечем пробитий...
спокійний, тихий, гарний... Поліксене,
ти вже забула, чий то був той меч
у грудях брата нашого Троїла?

Поліксена

Кассандро, нащо спогадами труїш?
На те війна.

Кассандра

Ох, так, на те війна:
убити брата, потім заручити
сестру за себе...

Поліксена

Брат давно убитий,
і я його зовсім не пам'ятаю,
та й Ахіллес тоді зовсім не знав,

КОГО ВІН УБИВАВ.

Кассандра

Та ми те знаєм.

І, певне, Ахіллес того не знав,
що в той же час, як він шукав послів,
щоб їх послати у свати до тебе,
твій брат, наш Гектор, саме раду радив,
щоб запалити кораблі ахейські.
В той час, як ти оці квітки з гранати
у кучері вплігала, Гектор наш
думливу голову шоломом зброїв.

Поліксена

Так що? Він мірмідонців не зачепить,
то й Ахіллесові про те байдуже,
як і мені.

Андромаха *(вбігає)*

Чи ви те чули, сестри?
Мій Гектор, кажуть, заколов Патрокла.
Се ж Ахіллес Патрокла мав за друга
найпершого...

Кассандра

Ой, горе! кров і помста!
Оце твій шлюб, нещасна Поліксене!

(Бере з-за тринога ножиці і обрізує коси Поліксені).

Поліксена

Ой!

Кассандра

Поліксено, де жалобні шати?

Андромаха

Безумна, що ти робиш?

Кассандра *(в пророчому нестямі)*

Андромахо,
сестра по братові жалобу носить,
вдова по мужеві бере ще глибшу,
а сирота загине в сповитку!

Андромаха

Зловіснице, бодай ти занімла!

Поліксена

Чом ти мені одразу не сказала,
що горе близько? Може б, я могла
затримать Гектора...

Кассандра

Ох, Поліксено,
я завжди чую горе, бачу горе,
а показать не вмю. Я не можу
сказати: тут воно або он там.
Я тільки знаю, що воно вже є
і що його ніхто вже не одверне,
ніхто, ніхто. Ох, якби тільки можна,
то я б сама те горе одвернула!

Поліксене

Та й одвернула б, якби ти сьогодні
сказала Гектору: не йди на бій.

Андромаха

Вже ж ти це знала, — чом же не сказала?

Кассандра

Хоч би й сказала, — хто б мені повірив?

Андромаха

Та як же й вірити, коли ти завжди
не в пору й недоладно пророкуєш?

Поліксена

Віщуєш горе завжди, а чому
й від кого прийде горе, не говориш.

Кассандра

Бо я того не знаю, Поліксено.

Андромаха

То як ми можемо вірити словам?

Кассандра

То не слова, я все те бачу, сестри,
що говорю. Я бачу: Троя гине.

Андромаха

Чому? Від кого? Хто її зруйнує?
Атріди? Ахіллес?

Кассандра

Не знаю, сестри.
Я бачу тільки: Троя помирає,
і шлюб дочки Пріама з Ахіллесом,
червоним від крові троянських мужів,
ганебний шлюб не врятував би Трої.
Живі вино готують на весілля,
мерці волають: «Крові дайте, крові!»
...Ох, скільки крові чорної я бачу!
І батько наш коліна обіймає
катам своїх дітей... Я чую крик...
ридає, плаче, скиглить, виє, виє...
То наша мати!.. Я пізнала голос!..

Андромаха

Боги всесильні, одберіть їй мову!

Кассандра хапається за голову і з жахом дивиться у простор. Поліксена з плачем кидається в обійми Андромахи.

III

Гінекей Андромахи. Рабині прядуть і тчуть, деякі гаптують і шують. Андромаха тче великий білий плат, обходячи навколо високі кросна.

Андромаха (до рабинь)

Підігь на браму ви, Левке й Хрізе,
іди й ти, Айтро; по черзі вертайтесь,
поглянувши на бій і розпитавшись,
про Гектора мені звістки приносьте.

Рабині виходять.

Клімена (стара рабиня)

Чому ти, владарко, сама не підеш?
Не так би сумувала, подивившись,
як твій герой воює ворогів.

Андромаха

Не можу я, Клімено, я боюся
іржання коней, брязкоту мечів,
і куряви, і крику, а найгірше

того смертельного співання стрілі
Як я те чую й бачу, то здається
мені, що то повстав з безодні Хаос,
що ні людей нема вже, ні богів,
а тільки смерть панує самовладне.
А як не бачу лютої війни,
то й не боюся, і тоді я вірю,
що Гектора ніхто не подолає,
бо він герой понад усіх героїв.

Креуза *(молода рабиня)*

Се правда, владарко! Щаслива жінка,
що може про свого чоловіка
таку сказати правду...

Кассандра *(раптом увіходить)*

Правда й щастя!
Як легко ти паруєш їх, Креузо!

Андромаха *(з невиразним страхом)*

Чого тобі, Кассандро? Ти, здається,
забула вчора в мене веретено?
Креузо, пошукай...

Кассандра

Не треба, сестро.
Не буду я ні прясти, ані ткати.
Жалобні шати маю, а на покрив
смертельний ти сама давно напряла,
не знаю тільки, чи доткати встигнеш.

Андромаха

До чого ти се кажеш? Я на ложе
для Гектора новий готую плат.

Кассандра

Я тільки се й кажу.

Айтра *(увиходить)*

Наш владар в полі
зустрівся з Ахіллесом.

Андромаха

Ох!.. І що ж?!

Айтра

Здається, він його перемагає.

Андромаха

Та хто кого?

Айтра

Наш владар Ахіллеса.
На брамі Поліксена аж зомліла,
побачивши, як Ахіллесу скрутно.

Андромаха

От безсоромна! то вона не брата,
а мірмідонця стежить?!

Кассандра

Андромахо,
на неї Мойра наложила руку.
Не ти найнещасливіша у світі,
тож не суди нещасних. Вдів багато,
а межі братом вибирати й милим
не часто мусить жінка.

Андромаха

Що ти кажеш?
Ти, наче п'яна, помішала в купу
і правду, й вигадку...

Кассандра

Вино з водою
помішані стають одним напитком.

Левке *(увіходить і мовчки спиняється)*

Ну, що, Левке?

Левке

Не посилай мене
на браму, владарко...

Андромаха

Кажі, що сталось?

Левке

Нічого ще не сталось... я не можу...
Ох, сам Арес пустився б утікати,

не то що смертний...

Андромаха

Що ти жебониш?
Хто ж утікає?

Левке

Владар наш... твій муж...

Андромаха *(замахується на неї човником ткацьким)*

Неправда! Як ти смієш?...

Кассандра *(спиняє її руку)*

Не допоможе
твоя рука проти правиці Мойри.

Андромаха

Геть, геть, зловіснице! Се ти, ти винна,
коли то правда, що говорить сая!
Ти одібрала Гектору одвагу,
зламала дух зловісними речами,
убила віру й певність. Бо ніколи

мій Гектор не втікав від бойовиська, —
надію ніс, приносив перемогу
і славу. Але ти надію вбила
проклятими словами: «Помста й смерть!»
Бери ж на себе сором і неславу,
що брат нещасний з бою принесе!

Кассандра

Якби приніс хоч їх, я прийняла б.

(Тремтить і, не маючи сили встояти, сідає на перший порожній стілець).

Ох, Андромахо, як я палко прагну,
щоб не були мої слова правдиві!

Андромаха

Якби ти тільки їх не вимовляла
і не труїла нас, то й не було б
лихої правди. Не вгасав би дух.

Кассандра

Зрікаюсь, Андромахо, я зрікаюсь
тих слів зловісних.

Андромаха

Пізно вже, Кассандро,
вже дух погас.

Кассандра *(мимохить)*

Ох! і життя погаслої
Ой, горе! що робити? Я те бачу!
Я бачу: Ахіллес прудкий женеться,
а Гектор упадає... страх і сором
його підбили, а не меч Пелідів.

Андромаха

Ні, ти сама була б зо всього винна,
не страх, не сором і не меч, а ти,
отруйнице, коли ти правду кажеш!..
Ох, що ж вони не йдуть? Я більш не
можу...
тих звісток ждати... Я піду сама...

Кассандра *(затримує її)*

Я не кажу, нічого не кажу,
нічого не віщую... Тільки бачу!
Осліпніть ви, зловісні очі!..